

Mikszáth a végvárakban

Ez év tavaszán a szlovákiai Nagykürtösön pár tucatnyian gyűltünk össze. Magyarok, az Ipoly mindkét partjáról. Mikszáth Kálmánra emlékeztünk, s egy egyszerű, kis márványlapot kívántunk elhelyezni a helyi evangélikus templom falán. A táblácska két nyelven hirdette volna, hogy 1847-ben e templomban keresztelték meg Mikszáth Kálmánt, minden idők egyik legnagyobb magyar íróját. A táblát azonban nem tehetük fel, megakadályozták. Ma, 1997 őszén sincs még ott.

A jelenlévők közül sokan tán ekkor tudták meg, hogy Mikszáth evangélikus volt. Nem az ismerethiány okozta ezt a hiátust, hanem a mikszáthi életmű egyetemessége. Csak a nagyon gondos olvasó és a 19. század viszonyaiban jártas kutató találja meg az író életművének ilyen jellegű vonatkozásait. Maga Mikszáth is csak ritkán tesz megjegyzéseket evangélikusságára. Azok közé tartozott, akik hitüket belülről élik át, noha életének meghatározó szakaszaiban mindig ott szerepelt egyháza is.

Ki ne emlékezne a nevezetes kétszeri házasságra? Az elsőre 1873 nyarán Pesten, a Kerepesi úti evangélikus templomban, ahol a szinte megszőktetett Mauks Ilonka először mondta ki az igent a nagyratörő álmokat szövő és fényes jövőt ígérő ifjúnak. S a második esküvőre 1882 utolsó napján a kis mohorai evangélikus templomban, ahol végre a biztos és szép közös jövő ígéretében, megszenvedett ifjúság után vállalták közös életüket. S persze említhetjük az életút végén a horpácsi kúriát is, amelyet Szontagh Pál örököseitől vásárolt meg Mikszáth, s megengedte a környék evangélikus híveinek, hogy az új kastély szalonjában tartsák istentiszteleteiket. S felidézhető a budapesti evangélikusok, diákok és felnőttek köszöntése az 1910-es nagy írói jubileumon, amelyet a már akkor beteg Mikszáth személyesen köszönt meg nekik a Deák téri templomban. És a sor folytatható. Anekdoták, megjegyzések igazolják Mikszáth kötődését egyházához. Midőn egy parlamenti karcolatában megsúrta Geduly Lajos szuperintendenst, szemére vetették, miért bántja éppen a saját püspökét. Mire a népszerű újságíró így vágott vissza „... tudom mi a becsület, s ha püspököt akarok bántani, csak nem mehetek idegen vallásfelekezetekhez püspökért. Bántom a magamét, punktum. Kinek mi köze a magaméhoz? Még énnekem állott feljebb” – fűzi hozzá évődve. Születésétől haláláig tudunk kiemelni olyan életrajzi motívumokat, amelyek azt mutatják, hogy erkölcsi meghatározottságának a hazaszeretet mellett a hit volt másik tartópillére. Volt mire támaszkodnia, a családtörténet vékonyka szálai adták számára az első fogódzót hitéhez.

Az ismert Mikszáth ősök szinte kivétel nélkül evangélikus lelkészek voltak. Miskolczi Simon János, Nógrád megye tudós levéltárosa hosszú sorát bogozta ki a nevüket Mixadtként jegyző ősöknek. A szerteágazó családtörténetből Mikszáth külö-

nösen saját közvetlen felmenőit jegyezhetette meg, hiszen szépapja Mikszáth Sámuel, János és Dániel testvérével együtt a tudós lelkészek sorát gazdagította. Hazai iskolázás után mindhárman külföldön, Wittenbergben, Jénában folytatták tanulmányukat, s mindhárman Nógrádban telepedtek le. Művelt, olvasott, a tudományokkal, s olykor a szépirodalommal is kacérkodó emberek voltak, noha kimagasló jártasságot egyikük sem árult el. Annál szorgalmasabban és becsületesebben végezték lelki szolgálatukat, s lettek nemcsak a familiának, de a rájuk bízott lelkeknek is megbecsült pásztorai. Érdekes viszont, hogy a szépapától kezdve megszakad a közvetlen ősök között az egyháziak sora. Ettől kezdve gazdálkodó, vállalkozó szellemű ősök következnek, kocsmabérlők, mészárszéket árendálók, birtokon gazdálkodók. Mikszáth nagyapja költözött Nagykürtösre, majd az író apja házasodott be Ebeckre feleségül véve Veres Máriát, s végül közös útjuk már Szklabonyára vezetett.

Ez az igyekvő, mindig újat próbáló, valóban vállalkozó szellemű családi magatartás vette rá a szülőket is, hogy fiúkat magasabbra emeljék, s bizonyára a családi legendárium és példák sora mondatta velük, hogy a felemelkedésnek az egyetlen járható útja a tudás, a tudomány, s ezzel együtt az iskola.

Ez volt Mikszáth számára a legnagyobb lehetőség és egyúttal életre szóló, meghatározó élmény. Két olyan evangélikus iskolának is tanulója volt, amelyek szellemisségükkel térben és időben egyaránt befolyásolták szűkebb és tágabb környezetüket. Rimaszombat és Selmechánya. A magyar művelődés majd minden ága számon tartja azokat a kiváló személyiségeket, akik e két iskolában nevelkedtek, s akik gazdag életművükkel a nemzeti megbecsülés halhatatlanjai lettek. Petőfi Selmecen, Holló Barnabás Rimaszombaton, hogy csak két nevet említsünk a jeles diákok hosszú névsorából.

Mikszáth Kálmán szeretett tanáráról Fábry Jánosról emlékezvén, a rimaszombati iskolát végvárnak nevezte, „amelyekben a magyar levegőt lehetett szívni”. Tanáraik révén lettek ezek az intézmények a lélek erősségei. Ezek a pedagógusok voltak „az utolsó generálisok, akik titokban hadsereget nevelnek, ügyes politikusok, akik óvatosan, nagy furfanggal belecsepegtetik a rideg, száraz tananyagba azokat az édes érzéseket, amelyekből a hazaszeretet lombosodik ki, bűvészek voltak, akik úgy tudják mutogatni a múltat, hogy benne látszik kidomborodva a jövő, próféták voltak, akikben a hit nem szétfoszló ábránd, hanem élőfa, mely gyökereit beleereszti a fogékony gyermeki szívekbe”.

Amikor a tíz esztendőes Mikszáth belép a rimaszombati iskolába, az intézmény sem sokkal idősebb. Az 1853-54-es tanévben nyitotta meg kapuit az akkor egyesült helyi református és a közeli osgyáni evangélikus gimnázium. Külön-külön természetesen mindkét iskola jelentős történelmi múltra tekinthetett vissza. S legalább ilyen történelmi súlyú eseményekkel a háta mögött állt össze a tanári kar. Keményfejű magyarok voltak, jellemezte őket az író. Nagyobbrészt fiatalok, harmicas éveik elején járók, de egy nemzetet próbáló honvédő harc minden tapasztalatával, hitével és az újra talpra állás elszántságával szívükben.

A már említett Fábry János tüzerként harcolta végig a szabadságharcot, s természettudományt tanított az iskolában. Baksay István a történelem tanára volt, ötvenhárom (!) évig tanított egyfolytában, ebből negyven esztendőt Rimaszombaton. Mikszáth nagyon szerette, gyakorta emlékezett meg róla. Neki dedikálta némi túlzással, de diáki szeretettel és hálával, a Jó palócok gyönyörű díszkiadású példányát e sorokkal: „Szeretett tanáromnak, akinek köszönhetem, hogy író lettem.”

Szeremley Károly ugyancsak 48-as tüzer volt, ő a görög nyelvre oktatta a diákokat. S akkor még nem is említettük az igazgatót, Terray Károlyt, aki tankönyvíróként, filozófusként és pedagógiai szakíróként is jelentőset alkotott.

Mikszáth számára az iskola a tudás, az érzelmi nevelés lehetőségén túl irodalmi érdeklődésének is meghatározó színtere volt. Az iskolai önképzőkörben – amelyet az igazgató vezetett – Mikszáth első szárnypróbálgatásainak lehetünk tanúi. Versei, kisprózái a magyar múlt jeles alakjainak példázatait éltetik tovább egy tizennégy-tizenöt éves ifjú nyelvestétikái, stilisztikai szintjén.

Mikszáth számára az írói kísérleteken túl – miként azt később felnőtt korában megértette – a kis evangélikus gimnázium szellemisége volt a meghatározó. Három évtized múltán újra Rimaszombaton járva, a felolvasóúléseken e szavakat hallhatta tőle a nagyszámú érdeklődő: „... otthon érzem magamat, szinte családi körben, ahol többet merek mint kellene, ebben a szívemnek édes városban, melynek minden háza, minden fája átverte magát az élet többi benyomásain s tisztán és vonzón élt szívemben. A nyargaló esztendőök semmit sem koptattak rajta.”

Mivel a rimaszombati kis gimnázium csak hat osztályos volt, tanulmányait befejezni a közeli Selmecebányára, a nagy hírű evangélikus liceumba küldték szülei. Micsoda élmény volt ez számára! Ott tanulni, ahol két évtizeddel előtte Petőfi koptatta a padokat, nevét beírni az iskola önképzőkörének jegyzőkönyvébe, annyi nagyszerű diáktárs közé. S maga a város! Mikszáth megannyi művében megjelenik Az Aranykisasszonytól kezdve a Tavaszi rügyek felejthetetlen történetéig. Selmecebánya ma is megragadó élmény, az egyik legkülönlegesebb város, amely házaival, utcáival úgy kapaszkodik a meredek hegyekbe, mintha minden percben lecsúszhatna onnan.

A selmecebányai líceum irodalmi önképzőköre még a reformkori nagy buzgalmak sorában jött létre olyan kiváló, s költészettanban is számon tartott pedagógus vezetésével, mint Homokay Pál. Mikszáth idejében Scholz Vilmos vezette az önképzőkört, s állítólag ő jegyezte meg az ifjúról, „ha így fog fejlődni, kitűnő beszélyíró válik belőle”. Mondta ezt azután, hogy Mikszáth felolvasta Az én Gyuri bácsim című kis humoreszkjét, amely kétségtelenül már a tehetségnek felismerhető jegeit mutatja. S mint majdani újságíró, a kör lapjának a Kormányznak a szerkesztésénél is ott látjuk őt ügyeskedni.

Rimaszombat, Selmecebánya azonban minden érzelmi és tudati hatásával együtt a kudarcélmény mélységeit és veszélyeit is megéreztetette Mikszáthtal. Mind tanulmányaiiban, mind önképzőköri tevékenységében olyan hatások érték, amelyek figyelmeztették arra, hogy kitűzött céljait elérni csak nagy lemondások árán fogja.

Családi tradíciók, jellemnevelő iskolák, tudós tanárok, a hazaszeretet és a hitélet erősítő élményei, az írói elhivatottság érzete és első sikerei – íme, az induló Mikszáth első élményei, az evangélikus oktatás végváraiban.

24.	1844	1844	1844	1844	1844	1844	1844	1844	1844
	18	117.							
1.	Január 18.	17.	Ékkl. bonyha	Mikszáth János Keresztes Mária	Kalmány	János	Is. Urbány János Tartanyanfy Carolina		
2.	Január 17.		Nagy kőrös	Bentka Kőrös Anna Keresztes előtt meghatalalott	fiú		János Kőrösy Diemés Tartanyanfy István Is. Kőrös Anna Is. Kőrös Mária		
3.	Február 10.	12.	Ékkl.	Joh. Kőrös és Kőrös Bentka Kőrös Anna	Mária		Joh. Kőrösy Miklós Tilla Kőrös István		